

IMA NEKOLIKO UČENIKA KOJI MI SE
RUGAJU IZ ČISTA MIRA, A JA IM
ODMAH UZVRATIM, ALI SE NE
OSJEĆAM BOLJE. JA NJIMA, BAR MISLIM
NISAM NIŠTA NAPRAVIO. ZBOG
ČEGA BI TREBALO DA ME MRZE.
A SADA SU I OD MENE NAPRAVILI
NASILNIKA. NE VIDIM IZLAZ IZ TOGA.
PONEKAD MISLIM ZAŠTO SAM DOŠAO
NA SVIJET. ZBOG TOGA DA MI SE
SVI RUGAJU. AKO NEKO INA NEŠTO
PROTIV MENE, JA ĆU TO POPRAVITI.

Brošura za roditelje

Program prevencije vršnjačkog zlostavljanja
ZA SIGURNO I PODSTICAJNO OKRUŽENJE U ŠKOLAMA

Ministarstvo prosvjete
Crne Gore

Tekst ove knjižice preuzet je iz Knjižice za roditelje autorke Jasenke Pregrad i adaptiran za korišćenje u obrazovno-vaspitnom sistemu Crne Gore.

Izdavač:

Ministarstvo prosvjete Crne Gore i UNICEF

Korektura:

Sanja Marjanović

Adaptacija dizajna i priprema za štampu:

Praxis Montenegro

Dizajn publikacije preuzet od kancelarije UNICEF-a u Hrvatskoj

Tiraž:

5000 primjeraka

Sva prava zadržava izdavač

CIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

IISBN 978-9940-568-06-1 (Ministarstvo prosvjete Crne Gore)

ISBN 978-9940-582-02-9 (UNICEF)

COBISS.CG-ID 22161936

Sadržaj:

- 02 O programu
- 10 Dijete koje trpi
- 14 Kako roditelji mogu pomoći djetetu koje trpi zlostavljanje
 - 14 Što ne pomaže
 - 15 Što pomaže u trenutnoj situaciji
 - 18 Što pomaže zdravom razvoju samopouzdanja i samopoštovanja
- 20 Dijete koje zlostavlja drugu djecu
 - 21 Što djetetu koje zlostavlja donosi takvo ponašanje – kratkoročno
 - 21 Što djetetu koje zlostavlja donosi takvo ponašanje – dugoročno
 - 22 Znaci koji mogu ukazati na to da je dijete sklono nasilnom ponašanju
- 24 Kako roditelji mogu pomoći djetetu koje zlostavlja
 - 24 Što pomaže u trenutnoj situaciji
 - 26 Što pomaže u razvoju nenasilnog ponašanja
- 28 Roditelji djeluju zajedno s nastavnicima
- 30 Za one koji žele da saznaju više, autorka ove publikacije preporučuje

O programu

Nasilje među djecom u školi je pojava sa kojom se suočavaju sve zemlje svijeta. Socijalni svijet škole centar je dječijeg života. Svakom djetetu škola je živa laboratorija za sticanje znanja i vještina koja će im omogućiti da se uspješno povezuju i komuniciraju s drugim ljudima.

Međutim, zbog ruganja i odbacivanja od strane vršnjaka, škola može da se pretvori u neprijatno okruženje i dovede do toga da je djeca dožive kao mjesto u kojem se osjećaju nesigurno, nepopularno i odbačeno. Neprihvaćeni učenici mogu popustiti u učenju, postati agresivniji i skloni ometanju časa, češće izostajati iz škole ili čak napustiti školu. Svaki učenik u školi treba da nauči da biti snažan ne znači biti nasilan/nasilnik i da se najveća moć i snaga nalaze u timskom radu.

Na inicijativu UNICEF-a, Ministarstvo prosvjete započelo je projekat „Škola bez nasilja – ka sigurnom školskom okruženju“ školske 2005/2006.

Cilj projekta je podizanje nivoa svjesnosti i znanja o pojavi vršnjačkog nasilja u školi, definisanje i funkcionisanje zaštitne mreže kao odgovora cijele škole na pojavu vršnjačkog nasilja, kao i povezivanje škole i lokalne zajednice u cilju unapređivanja i održivosti aktivnosti u školi. Projekat uči djecu i odrasle različitim tehnikama rješavanja konflikata na nenasilan način i postupanju kada se nasilje već desi.

Školske 2005/2006. godine projekat je započet u dvije osnovne škole „Štampar Makarije“ u Podgorici i „Dušan Korać“ u Bijelom Polju, da bi se tokom 2008. godine proširio na još šest: „Pavle Rovinski“ – Podgorica, „Pavle Žižić“ – Njegnjevo, „Kekec“ – Sutomore, „Mileva Lajović Lalatović“ – Nikšić, „Vuk Karadžić“ i „Radomir Mitrović“ – Berane, a školske 2011/2012. godine uključeno je još osam osnovnih škola: „Maksim Gorki“, „Radojica Perović“, „Sutjeska“, i „Savo Pejanović“ iz Podgorice, „Druga osnovna škola“ iz Budve, „Salko Aljković“ iz Pljevalja, „Dušan Obradović“ sa Žabljaka, „Aleksa Đilas - Bećo“ iz Ravne Rijeke, opština Bijelo Polje.

Tokom 2010/2011. godine sprovedeno je komparativno istraživanje u okviru koga je sagledana percepcija, načini reagovanja i odnos prema pojavi nasilja iz ugla učenika/učenica, nastavnika/nastavnica, nenastavnog osoblja i roditelja. Rezultati istraživanja poslužili su kao polazište za nastavak projekta „Škola bez nasilja – sigurno školsko

U školi se definišu i uspostavljaju vrijednosti i pravila koja će se poštovati i primjenjivati.

okruženje“ i izradu Priručnika za rad na prepoznavanju i sprečavanju nasilja u školi.

Polazeći od činjenice da je škola sredina kroz koju se prelamaju mnoga društvena kretanja, porodične okolnosti i individualne karakteristike djece, ovaj projekat nudi mehanizme da se mijenjaju predrasude koje se odnose na nasilje, a samim tim i načine za mijenjanje obrazaca ponašanja djece i odraslih.

U okviru projekta, aktivnosti za prevenciju nasilja predstavljene su kroz sedam koraka, koji su okvir za rad na prepoznavanju i sprečavanju nasilja u školi.

Cilj prvog koraka je podizanje svijesti i nivoa znanja učenika/ učenica, roditelja, nastavnika/nastavnica i drugih zaposlenih u školi o vršnjačkom nasilju. U okviru drugog koraka, u školi se definišu i uspostavljaju vrijednosti i pravila koja će se poštovati i primjenjivati, tj. kako se izgrađuje tzv. zaštitna mreža. Kroz treći korak se uči kako ova mreža postaje operativna. Četvrtim korakom definiše se sistem saradnje sa drugim službama i procedura upućivanja slučajeva nasilja. U petom koraku razrađeno je kako se učenici/učenice osposobljavaju da u skladu sa dogovorenim vrijednostima i pravilima tačno znaju kada, kome i zbog čega u školi treba da se obrate. Šesti korak opisuje kako, kada i na osnovu čega se utvrđuje da škola pruža adekvatan odgovor na učeničke potrebe, dok se u okviru sedmog koraka daju indikatori prema kojima se škola smatra sigurnim okruženjem za djecu.

Organizovanjem edukativnih radionica za interventni i preventivni program za nastavnike/nastavnice, vršnjačku edukaciju učenika/ učenica, aktivnosti za roditelje, kao i izradu protokola postupanja unutar škole i van nje teži se njihovom osposobljavanju za mijenjanje stavova i smanjenje tolerancije u odnosu na nasilje, njegovanje pozitivne atmosfere u učionici i reagovanje na kršenje jasnih granica, koje zajedno postavljaju nastavnici/nastavnice i djeca. Na taj način, u školama se stvara zaštitna mreža koja pruža pomoć svoj djeci (žrtvama, svjedocima i onima koji čine nasilje), njeguje kultura nenasilja i promoviše atmosfera sigurnog okruženja za svako dijete.

Vjerujemo da je ovaj projekat pravi podsticaj školama da, primjenjujući predložene korake, unaprijede etos škole i stvore optimalne uslove za boravak i razvoj sve djece. Prije nego išta kažemo o vršnjačkome nasilju, želimo da sa

roditeljima podijelimo iskustva o tome zašto je teško i ne sasvim uvjerljivo njima pisati “uputstva”, odnosno da nam je osnovni cilj – da roditelji razumiju napisano.

To nam je posebno važno jer nam je saradnja s roditeljima važnija od toga da nas “slušaju”. Kad govorimo o roditeljima, naravno, mislimo i na sve one koji se brinu i podižu djecu (staratelji, hranitelji i drugi koji su na sebe uzeli ulogu roditelja u odsustvu prirodnih roditelja).

Kad god krenemo da nešto čitamo i učimo, to zapravo znači da želimo da provjerimo da li razmišljamo ispravno. Time pokazujemo da namjeravamo da budemo još bolji. To je posebno osjetljivo kad je riječ o roditeljstvu, jer svojoj djeci želimo zaista najbolje, pa nam je teško pri pomisli da možda u toj ulozi i nijesmo najbolji.

Ovo je naročito istinito kada nijesmo zadovoljni djetetovim ponašanjem. Tada pričamo, žalimo se i dijelimo roditeljske “muke” s drugima (na poslu, među rodbinom, prijateljima). A ako nešto krene loše ili nas pozovu u školu, pitamo se: “Što sam to ja (mi) pogrešno radio/la (radili) pa je ispalo ovako?” Krivica je, nažalost, osjećaj koji često prati roditeljstvo, ali u trenutku i okolnostima kada se dešava problematična situacija nikako nije dobar osjećaj. Ne podstiče nas da budemo bolji roditelji, nego nas pritiska, stvara tjeskobu i tjera na samookrivljavanje ili odbranu. Kad već kažemo “ispalo je” (“desilo se”), to znači da nijesmo tako htjeli, željeli, očekivali, uprkos tome što svi roditelji rade u najboljoj namjeri i u nadi da će ispasti dobro.

Čak i onda kada znamo da ne radimo dobro (vičemo, iskalimo se, popustljivi smo, nedosljedni), činimo to jer u tom trenutku ne možemo ili ne znamo bolje. Čak i onda kada radimo dobro (ili kako su nam rekli da treba), ne ispadne uvijek dobro. Odgajanje djece ponekad se čini kao igra s

nepoznatim suigračem (koji nas svako malo iznenadi) i s neizvjesnim ishodom. Ima malo univerzalnih savjeta – tačnih i ispravnih za sve roditelje i svu djecu. I roditelji i djeca su vrlo različite osobe; što odgovara jednima ne odgovara nužno drugima.

Sjećam se jedne temperamentne, ali i impulsivne majke koja je, po savjetu stručnjaka, krenula vrlo mirno, tiho i suzdržano da razgovara sa svojim djetetom o jednoj važnoj i osjetljivoj temi, pa ju je dijete pitalo: „Mama, što ti je? Jesi li bolesna?” Naime, mi profesionalci imamo dilemu kakvo ponašanje sugerisati roditeljima; napisati na jednostavan, razumljiv i prihvatljiv način o nekoj pojavi, pružiti svima pojašnjenje koje će biti od koristi.

A, iznad svega, nije nam namjera da se roditelji, dok ovo čitaju, osjete krivima i dožive sebe kao nedovoljno dobre roditelje.

Krivica ima loš učinak jer nas često dovodi do toga da negiramo, umanjujemo problem, branimo dijete, a time zapravo branimo i sebe. Po pravilu, tada okrivljujemo druge - školu, društvo u cijelini, loše društvo u koje je dijete zapalo, roditelje druge djece učesnika situacije, medije ili ko nam se nađe pogodan da preusmjerimo krivicu.

Ponekad okrivljujemo i dijete jer se ponaša onako kako ga “nijesmo učili” ili kako ne bi trebalo (bez obzira na to da li se u toj situaciji ponašalo nasilno, trpjelo nasilje ili ga posmatralo). Neki od nas, jer se osjećaju krivima, budu popustljivi i ne drže se pravila i dogovora koje su uspostavili s djetetom. U svakom slučaju, roditelji se osjećaju poljuljani, nagriženi krivicom i nesigurni. A takvi osjećaji sigurno nas ne čine boljim roditeljima.

*Odgovorni smo za sve
dobre i loše strane naših
odluke – jer nema
odluke koja je samo dobra
ili samo loša.*

Stručnjaci za personalni rast i razvoj djeteta više vole da govore **o odgovornosti, nego o krivici**. Pitaćete u čemu je razlika. Razlika je velika. Kad govorimo o odgovornosti, to znači da smo odgovorni za svoje postupke, ponašanja, odluke – jer smo mi odlučili da ćemo baš tako učiniti. To uključuje sve: i one dobre i one loše odluke. Bolje je reći da smo odgovorni za sve što je ispalo loše, ali i dobro. Još je bolje reći da smo odgovorni za sve dobre i loše strane naših odluka – jer nema odluke koja je samo dobra ili samo loša.

Kada govorimo o odgovornosti, to podrazumijeva da razmatramo kako smo postupali, kako su djeca na to reagovala, što je bio naš dogovor i do kakvog je rezultata to dovelo. Tada vodimo otprilike ovakav razgovor sa sobom, drugim roditeljem i bližnjima: „*Kad sam rekao/la i napravio/la to i to, rezultat je bio takav i takav ... Moje dijete se osjećalo i ponašalo tako i tako ... Međutim, ako se sad budem ponašao/la ovako i ovako, nijesam siguran/sigurna do čega će te dovesti, kakav će to rezultat dati?... Ali, sad kad ovo znam o sebi i djetetu, sljedeći put ću tako i tako, pa ću vidjeti kako će ispasti ...*” Ovu ilustraciju čestih roditeljskih promišljanja nudimo jer želimo da ukažemo i objasnimo da ima malo postupaka prema djeci koji su univerzalno samo dobri ili samo loši.

U svakom izboru, kao što rekosmo, a praksa i iskustvo to pokazuju, ima i nečega dobrog i nečega lošeg. Mi biramo ono što nam je važnije, na štetu onog što nam je manje važno. Tako nam odgovornost omogućava da naučimo nešto iz prethodnog iskustva i budemo odgovorni za izbore koje ćemo praviti ubuduće.

Podizanje i odgajanje djece u neku ruku je poput prognoze vremena. Gledajući trenutnu situaciju, treba da dokučimo što će se dogoditi u budućnosti. Naravno, pogriješimo i mi i sinoptičari. Naša i njihova nevolja je u tome što se unazad puno bolje i tačnije vidi nego unaprijed. Pri tome, činjenica je da su sinoptičari završili fakultet koji ih uči kako da prognoziraju vremenske uslove. Osim toga, pojave koje prognoziraju su mnogo jednostavnije, vidljivije i opipljivije nego što je razvoj ljudskoga bića. Međutim, često i oni i mi kažemo: „*Eh, da sam znao/la, drugačije bih ...*” Da, tačno, da sam znao/la kako će ispasti, zasigurno bih drugačije postupao/la, ali nevolja je to što nijesam znao/la. I još jedno “ali” – sad znam i iz toga mogu nešto naučiti za ubuduće. Kad već nijesmo završili fakultet za roditeljstvo, nema nam druge nego da budemo samouki. Možemo učiti iz iskustva.

*Nama roditeljima
odgovornost omogućava
da rastemo i razvijamo
se, a krivica nas u
najmanju ruku, stisne i
pokunji.*

Nama roditeljima odgovornost omogućava da rastemo i razvijamo se, a krivica nas u najmanju ruku, stisne i pokunji. Kao što smo ranije opisali, često nas odvuče u to da okrivljujemo i druge. Na ovaj način sebe činimo bespomoćnima jer rješenje problema prebacujemo u tuđe, a ne u svoje ruke: „Samo kad bi oni ... sve bi bilo riješeno”. Dakle, nemojte slijepo slušati „učitelje”, niti se bespogovorno držati gotovih savjeta. Ono što sugerišemo je da budete odgovorni prema sebi i prema djeci.

Ovaj program predviđa da se u školi usredsredimo na ponašanje i odgovornost svakog djeteta za vlastito postupanje, a ne na to ko je kriv i ko je prvi počeo. Na taj način omogućavamo djeci da rastu i razvijaju se, umjesto da se osjećaju krivima. To je posebno važno kada je riječ o djeci sklonoj nasilju i djeci sklonoj da postanu mete nasilja. O tome ćemo nešto više reći kasnije.

Kada se škola uključi u program „Škola bez nasilja – sigurno školsko okruženje” očekuje se da su svi zaposleni u školi odlučili da se edukuju i promijene svoje postupanje u odnosu na pojavu vršnjačkog nasilja i zlostavljanja. Takođe, da će podsticati djecu i razvijati njihove sposobnosti boljeg reagovanja i ponašanja. To očekujemo i od vas roditelja – naravno u mjeri u kojoj možete – jer će nam rezultat biti puno bolji ukoliko djelujemo zajedno.

U pogledu pojave nasilja i zlostavljanja, Crna Gora je u prosjeku evropskih zemalja. Tokom 2011. godine sprovedeno je istraživanje u okviru koga je sagledana percepcija, načini reagovanja i odnos prema pojavi nasilja iz ugla učenika/učenica, nastavnika/nastavnica, nenastavnog osoblja i roditelja. Istraživanjem su obuhvaćene četiri škole od kojih su dvije ranije prošle kroz program „Škola bez nasilja – za sigurno i podsticajno školsko okruženje”. Prema ovom istraživanju, sprovedenom na ograničenom uzorku, 28% djece u našim školama nije iskusilo nikakvo nasilje. Međutim, 69% djece izjavilo je da u školi postoji nasilje, dok 48% trpi nasilje dva do tri puta mjesečno i češće – i takvo nasilje onda nazivamo zlostavljanjem. Da je pasivno posmatralo nasilje izjavilo je 25% djece; 37% je pokušalo da spriječi nasilje, dok je 38% djece izjavilo da su se i sama ponašala nasilno. Najčešće se djeca rugaju i zadirkuju, zatim šire lažne glasine o nekome i nagovaraju druge da se ne druže s njim/njom, rugaju se nekome zbog porijekla, isključuju nekoga iz igre i izoluju ga, a s uzrastom raste i rугanje i zadirkivanje koje ima seksualne karakteristike. Vršnjačko nasilje nalazi se kod nas tek na trećem

mjestu. Dječaci su nasilni i prema dječacima i prema djevojčicama, a djevojčice su, po pravilu, nasilne prema djevojčicama. Dječake više ismijavaju i rugaju im se, a djevojčice češće isključuju iz društva i šire lažne glasine o njima.

U svim ustanovama gdje borave djeca postoji i nasilje i zlostavljanje – oduvijek. Zbog toga često čujemo stav da je to normalan dio odrastanja ili dječija (nespretna) igra. Istina, to je uobičajeno, djeca ne znaju bolje, jer tek uče socijalne vještine i prve korake u međuljudskim odnosima. Zbog toga ih treba podučavati, usmjeravati i vaspitavati. Ako to ne činimo, rizikujemo nepoželjne dugoročne posljedice po njih i po njihov sadašnji i budući razvoj.

Danas to znamo iz istraživanja u kojima je dugi niz godina praćen razvoj djece s iskustvom zlostavljanja. Zato u podučavanju i odgajanju djece treba da učestvujemo svi – društvena zajednica njegovanjem vrijednosti uvažavanja, poštovanja i ravnopravnosti, i mi koji ih direktno podržavamo u rastu i razvoju. Naravno, roditelji u tome imaju presudnu ulogu i to ne samo one djece koja se ponašaju nasilno ili trpe nasilje, nego sve djece – jer, važno je osigurati vrijednosni sistem koji naglašava uvažavanje i poštovanje drugih i sigurno okruženje za sve.

Osim toga, svako u nekom trenutku može postati meta nasilja i zlostavljanja. Važno je znati što tačno jeste, a što nije vršnjačko zlostavljanje.

Djeca se ponašaju nasilno prema drugima iz mnogo razloga. Ponekad se sukobljavaju i, kako još ne znaju zrelije i umješnije da riješe sukob, posvađaju se, izvrijeđaju ili potuku. Nakon izvjesnog vremena izglađe sukob, pomire se i budu više ili manje bliski. Nekad se djeca, posebno dječaci, odmjeravaju u snazi i fizičkoj spretnosti i moći, a kad se jednom uspostavi neformalna hijerarhija, nju poštuju u

odnosima. Takođe, ima djece koja se ponašaju agresivno i koja čim imaju osjećaj najmanje ugroženosti – reaguju agresivno (viču, tuku se ili nanose neku drugu štetu drugima).

Uzroci agresivnog ponašanja su mnogobrojni i nećemo ih na ovom mjestu detaljnije opisivati. Nijedno od ovih ponašanja nije poželjno i svako zahtijeva posebnu vrstu podrške djeci kako bi razvila zrelije oblike ponašanja.

Međutim, kad govorimo o zlostavljanju, tu nije riječ o djeci otprilike iste fizičke snage i moći, koja se svađaju ili tuku oko nečega na grub način.

Vršnjačko zlostavljanje događa se kada neko, ko je slabiji i povučeniji, biva namjerno (i po pravilu više puta) povrijeđivan, a da za to nema nikakvog međusobnog povoda ili razloga.

Djeca koja zlostavljaju uživaju u tome što rade, a djeca koja trpe ne mogu izbjeći nasilje.

Iako je vršnjačko zlostavljanje na prvi pogled slično drugim oblicima agresivnog ponašanja, postoje i neke ključne razlike:

- Zlostavljanje je namjerno i na neki način smišljeno, a ne slučajno ponašanje. Djeca koja zlostavljaju po pravilu su mirna i nadmoćna, a djeca koja ispoljavaju agresiju u ponašanju preplavljena su ljutnjom i strahom.
- Cilj je ostvariti nadmoć i kontrolu nad drugim djetetom putem fizičke ili verbalne agresije. Jedan učenik ili grupa u nekom razdoblju napadaju stalno istog učenika.
- Djeca koja zlostavljaju čine to bez ikakvog stvarnog razloga, osim zato što vide da je drugo dijete laka meta.
- Djeca koja zlostavljaju po pravilu su omiljenija među vršnjacima od druge, agresivne djece.

U svakom slučaju, zlostavljanje treba iznijeti na svjetlo dana. Roditelji treba da podstiču djecu da kažu učitelju/ učiteljici, nastavniku/ci, odjeljenjskom starješini (ili nekoj drugoj odrasloj osobi u školi, kojoj vjeruju) što se događa.

Škola reaguje na svaku pojavu nasilja, bez obzira na to koje je vrste i koji su joj izvori. To je jedini način da smanjimo zlostavljanje i obezbijedimo sigurno i podsticajno okruženje u školama.

Kako djeca mogu biti zlostavljana od strane vršnjaka u školi:

- Dijete može biti fizički zlostavljano na način da ga stalno guraju, tuku, nanose mu fizičku bol.
- Djetetu više puta ponavljaju prijetnje o tome što će se dogoditi ako ... Stvari mu često uzimaju ili uništavaju (mobilni telefon, novac za užinu, sendvič).
- Nazivaju dijete pogrđnim imenima i rugaju mu se – verbalno zlostavljanje.
- Dijete isključuju iz nekih aktivnosti bez pravog razloga ili šire glasine o njemu – indirektno zlostavljanje.

Zlostavljanje se događa na jedan ili na svaki od pomenutih načina. Po pravilu, počinje time što dijete koje je sklono zlostavljanju “nacijla”/“izabere”, “nanišani” neko drugo dijete koje ne umije ili ne može da se odbrani, a nema nikoga ko bi mu pomogao. Ono se nastavlja ako djeca koja zlostavljaju imaju vrlo malo ili nimalo saosjećanja za dijete koje povrjeđuju, niko ih ne zaustavlja, a ona još u tome uživaju. Nije lak zadatak ustanoviti koje dijete zlostavlja. Zlostavljanje se, po pravilu, događa bez prisustva odraslih, a druga djeca, kao što smo već kazali, oklijevaju da kažu što se događa.

Iako je naš program usmjeren na prevenciju zlostavljanja, zbog njegovih dugoročnih posljedica na razvoj ličnosti djeteta, kako onog koje zlostavlja, tako i onog koje trpi zlostavljanje, program je osmišljen tako da se reaguje na svaku pojavu nasilja, bez obzira na to koje je vrste i koji su razlozi njegove pojave. To je jedini način da smanjimo zlostavljanje i obezbijedimo sigurno i podsticajno okruženje u školama.

I još jedna važna napomena: najuspješniji programi u svijetu uspjeli su da smanje broj djece koja trpe nasilje za oko 50%. Međutim, treba reći da nijesmo utopisti, jer je činjenica da će u školi uvijek biti slučajeva nasilja; učenje nenasilnog ponašanja, kontrole sopstvenih impulsa i odgovornosti za međuljudske odnose proces je koji traje, a sva djeca nijesu jednako darovita pri usvajanju ovih složenih i zahtjevnih vještina. Međutim, sigurno je da ćemo u školi reagovati na svaki slučaj nasilja i posvetiti mu primjerenu pažnju. Istovremeno, takav pristup očekujemo i od roditelja.

Zlostavljanje se, po pravilu, događa u prisustvu druge djece.

Posmatrači reaguju na sljedeće načine:

- Najčešće samo stoje i gledaju, a što može dovesti do toga da dijete koje zlostavlja pomisli kako niko nema ništa protiv toga što ono radi, odnosno da ga podržavaju u tome.
- Nekada navijaju i na taj način ohrabruju dijete koje zlostavlja. Ponekad se i pridružuju, ismijavajući dijete koje trpi nasilje.

Roditelji ohrabruju djecu da pomognu djetetu koje trpi, ali i djetetu koje se ponaša nasilno.

Pružiti podršku djetetu koje je trpjelo zlostavljanje, na primjer tako što mu ostala djeca priđu i kažu da ono takvo ponašanje nije zaslužio... da im je žao!

- Rijetko se neko javi i kaže da to što se radi nije fer i da treba prestati.
- Vrlo rijetko neko ispriča nastavniku/nastavnici i/ili odjeljenjskom starješini o tome što se događa.

Na časovima odjeljenjskog starješine raspravljamo i podučavamo djecu kako da reaguju u slučajevima nasilja, ukazujemo na to što ćemo mi odrasli učiniti. Takođe, relaksiramo ih i ohrabrujemo da razumiju da prijavljivanje i dijeljenje informacija da se nasilje dešava nije „tužakanje“, već da je važno priznati da se ono događa. Na taj način čuvamo vrijednosti i pravila o kojima smo se u školi dogovorili. Važno je i da nam roditelji daju podršku u tome.

Ponekad može biti opasno priskočiti u pomoć i zadržavati nekoga ko se ponaša nasilno prema drugima. Međutim, dijete može preduzeti neke druge konstruktivne korake u vezi sa nasiljem i njegovim uticajem na djecu, kao što su na primjer:

- Izraziti neslaganje – tako što kaže: „*Nijesmo se tako dogovorili i to nije u skladu sa vrijednostima!*“ ili da odbije da se zabavlja gledanjem nasilja. Čak je bolje da napusti mjesto događaja nego da stoji i posmatra.
- Obavijestiti odrasle kad se takav slučaj dogodi. To NIJE tužakanje. Djeci koja se ponašaju nasilno i onoj koja trpe nasilje treba pomoć odraslih da se to zaustavi.
- Pomoći u rješavanju sukoba kad se desi. Sukobi nekad mogu prerasti u zlostavljanje. Neke škole podučavaju djecu nenasilnom rješavanju sukoba. U tom slučaju ohrabrite djecu da primijene ono što su naučila.
- Pružiti podršku i utješiti dijete koje je trpjelo zlostavljanje, tako što mu, recimo, priđu i kažu da ono takvo ponašanje nije zaslužio, da im je žao. Takođe, jedan od načina može biti i da sjednu pored djeteta, pozovu ga da se uključi u igru ili da se zajedno vraćaju kući i sl.
- Mirno razgovarati s djetetom koje je sklono zlostavljanju dan-dva nakon što se situacija smiri i ukazati na to da takvo ponašanje nije u redu – da to nije dobar način da se pridobije divljenje drugih, nego naprotiv, da se tako gubi iskrena prisnost i drugarski odnos. Stoga, sa tim djetetom treba razgovarati prijateljski i pokušati da se dođe do razloga njegovog ponašanja.

Škola će organizovati niz aktivnosti u kojima će sva djeca, pa čak i ona koja zauzimaju pasivan odnos prema nasilju, moći jasno da izraze svoje stavove i mišljenja o nasilju. Na taj način postaće aktivna većina koja doprinosi uspostavljanju nenasilja u školi.

Dijete koje trpi nasilje

*Tačno je da postoji
veća vjerovatnoća da
će djeca s određenim
osobinama postati mete
zlostavljanja.*

Bilo koje dijete može postati žrtva. Nažalost, djeca koja trpe nasilje često misle da je to zbog toga što nešto nije u redu sa njima ili je neka njihova osobina neprihvatljiva. To nije istina i važno je da svi – i roditelji i druga djeca i učitelji/ce, nastavnici/ce – to jasno kažu djetetu.

Tačno je da postoji veća vjerovatnoća da će djeca s određenim osobinama postati mete zlostavljanja. To su samo osobine koje ih čine lakim metama za djecu koja imaju potrebu da budu nad nekim nadmoćna, a ne osobine koje ih čine neprihvatljivijim ili gorim od druge djece.

To su najčešće djeca koja su, u poređenju s drugom djecom, tiša/mirnija, opreznija i osjetljivija, lakše postanu uznemirena, povuku se u sebe i reaguju plačem, nijesu agresivna i fizički su slabija (osobito dječaci). Ona nijesu spremna i spretna da se odbrane, a često nemaju dovoljno razvijene socijalne vještine (vještine druženja s drugima). Neke od ovih osobina su urođene i same po sebi nijesu ni dobre ni loše (npr. fizički izgled), a neke su stečene – razvijene u sredini u kojoj su djeca rasla (odsustvo zastupanja sebe i oslanjanja na vlastite snage). To je prostor u kojem možemo djelovati – prvenstveno roditelji, a onda i nastavnici/ce i stručni saradnici/ce.

Kako nam se desi da nam djeca “ispadnu” takva da ne nauče da zastupaju sebe i oslanjaju se na vlastite snage? Roditelji, trudeći se da budu jako dobri, brižni i odgovorni, reaguju kad god je dijete u nevolji i nešto mu treba. Takođe, reaguju često i prije nego što dijete zatraži ili poželi pomoć. Pokazujući i pružajući znake dobrote i brige, oni poručuju svojoj djeci da su im važna i vrijedna.

Međutim, osim ove dobre i podsticajne poruke, oni nesvjesno šalju još dvije nepoželjne poruke. Najprije, posredno poručuju djeci da ona ne umiju da se brinu o sebi i da se ne mogu sama nositi sa svijetom koji nije baš neko prijateljsko mjesto (jer ih, eto, odrasli moraju štiti od svijeta i frustracija koje život donosi). Drugo, ne daju im priliku da razviju vještine samopouzdanog reagovanja, jer uvijek uskoče – čim je dijete nezadovoljno ili frustrirano. Dakle, najprije šalju poruku da nije dobro biti nezadovoljan i frustriran, a posredno da treba da izbjegavaju situacije u kojima se tako osjećaju i povlače se iz njih. Ovo njihovu djecu čini još nesigurnijom i osjetljivijom.

Iako izgleda paradoksalno, sa jedne strane stoji briga i ljubav, poruka kako su im djeca važna i vrijedna, a sa druge, roditelji

poručuju svojoj djeci da ne treba da se oslanjaju na sebe, jer nijesu sposobna i kompetentna za život u zajednici. Ta djeca rastu s osjećanjem manjeg samopouzdanja, u socijalnim situacijama se povlače i čekaju da odrasli reaguju umjesto njih (roditelji, a kasnije i drugi odrasli: vaspitači/vaspitačice, nastavnici/nastavnice...). Djeca ne stiču vještine potrebne za stvaranje prijateljstva, pa se umjesto sa vršnjacima, radije druže s odraslima. Konačno, suočavaju se s vlastitom bespomoćnom osjetljivošću i nemogućnošću druženja, te gube samopoštovanje. S ovom djecom treba raditi na razvoju vještina druženja, zastupanja samih sebe i na samopouzdanju. To svakako znači da roditelji treba da razumiju razloge zbog kojih je njihovo dijete "ispalo" ovakvo, odnosno što mogu promijeniti da ga ojačaju.

Dakle, prvo je važno zaustaviti zlostavljanje i reći djetetu da nije krivo za to što mu se događa, odnosno da je vrijedno i poštovano. Tek nakon toga možemo i treba da radimo s djetetom na onome u čemu je slabije od druge djece. Odbraniti dijete od nasilja obično znači jednokratnu pomoć u tom trenutku, ali nije dugoročno rješenje. Nije u interesu djece koja trpe nasilje da ih drugi, bilo odrasli ili vršnjaci, brane, štite i zastupaju zbog toga što su postala mete zlostavljanja, iako su to uvijek radili drugi za njih.

Između ostalog, i to je razlog zašto se djeca koja trpe nasilje ne žele žaliti. Čak i kad to pokrene druge da reaguju, njihova zaštita je jednokratna i ne rješava suštinu problema. Iako im je, sa jedne strane, lakše jer više nijesu sama u svojoj patnji, djeca i dalje znaju da se ne mogu sama nositi s drugima. Bilo je slučajeva kada su roditelji kao rješenje odabrali da presele dijete u drugu školu, zato jer je bilo zlostavljano. Nažalost – zlostavljanje se nastavilo i u novoj školi, jer u svakoj socijalnoj sredini ima ljudi (pa i djece) koja su sklona da zlostavljaju i traže pogodne mete. Ova su djeca ponovo u

riziku jer suštinski nijesu razriješila svoj problem – izgradila/uspostavila nove, samopouzdana vještine. Dakle, stvarno rješenje je rad s tom djecom na razvoju njihovih kompetencija, posebno socijalnih vještina, samopoštovanja i povjerenja u sebe. To je dugotrajan proces, ali vrijedan truda, jer djeci osigurava mnogo srećniji, opušteniji, uspješniji i zadovoljniji život kada odrastu. Ovo ističemo jer je česta reakcija odraslih i javnosti na situaciju vršnjačkog zlostavljanja da „stanu na stranu” žrtve, a da „zlostavljača” okrivljuju i kažnjavaju. To je čest slučaj i s roditeljima, posebno s onima koji su jako brižni i zaštićujući, ili koji zbog toga što su užasnuti događajem odjure u školu i, odmah i bez odlaganja, traže stroge postupke i kazne za počinitelje. Istovremeno, svaki pokušaj da se njihovom djetetu suštinski pomogne, pružajući mu podršku da stekne potrebne vještine, dožive kao kaznu i često kažu: *„Pa ne treba raditi s mojim djetetom, s njim je sve u redu. Fino je i pristojno. Treba raditi s onom drugom, nasilnom djecom.”* **Djeca koja trpe nije presudno važna pomoć drugih. Njima je važno reći i poručiti kako je nedopustivo to što im se događa, a to ćemo najbolje činiti zaustavljajući zlostavljanje. Nakon toga im treba podrška, kako bi razvili osobine koje nemaju.**

Manji broj djece ima mnoge od nabrojanih osobina, ali i još jednu – da su nametljiva i da privlače pažnju. Takva djeca, osim što su mete zlostavljanja, često i sama čine nešto nasilno – vraćaju onome ko je grub prema njima ili se iskaljuju na drugoj, slabijoj djeci. S njima je teže raditi, budući da posjeduju osobine kako djece koja trpe zlostavljanje, tako i djece koja se ponašaju nasilno, te im je posebno teško da odrastu u zrele i stabilne ljude.

Ponekad djeca koja trpe nasilje pripadaju grupama prema kojima postoje predrasude zbog različitog porijekla (socijalni status i sl.); drugačija su od ostale djece po svojim interesovanjima ili izgledu (ne vole fudbal, barbike, vole da uče i čitaju, nose naočare).

Kada primijetite da su neka djeca usamljena, ona govore da su svi "glupi", da im nije stalo do njih, kako bi se utješila i prikrila odbačenost

Međutim, to samo po sebi nije razlog za zlostavljanje, nego samo određene osobenosti zbog kojih im se oni koji zlostavljaju počnu rugati. Razlog da dijete postane meta je procjena djeteta koje želi da zlostavlja da se dijete – meta ne zna odbraniti, odnosno zauzeti za sebe, da će ga nasilje povrijediti i poniziti i da nema puno drugih prijatelja i/ili odraslih koji će ga odbraniti.

Ako je zlostavljanje ozbiljno i dugotrajno, a dijete – meta ne zna da se odbrani i ne dobije pomoć, može se dogoditi da:

- izgubi povjerenje u sebe i samopoštovanje,
- izgubi prijatelje i osami se,
- postane ozbiljno potišteno, bolesno i ispoljava različite fizičke (psihosomatske) tegobe,
- odbija da ide u školu,
- školski uspjeh slabi,
- mašta i planira osvetu da bi „poravnalo” odnose (u ekstremnim slučajevima može da upotrijebi i oružje),
- u godinama koje su pred njim izgubi povjerenje u druge i ima poteškoća sa stvaranjem prijateljstava, zbog čega mu treba vremena i dobrih iskustava da ponovno uspostavi samopoštovanje.

Znaci koji mogu ukazati na to da je dijete zlostavljano:

- razdražljivo je, nemirno ili se povlači iz porodičnih aktivnosti,
- postaje bezvoljno,
- izgubi apetit ili teško uveče zaspi i budi se noću,
- čeka da dođe kući da bi otišlo u toalet,
- dolazi kući s pocijepanom odjećom i ogrebotinama, ali „petlja” i ne može dati logično objašnjenje kako se to dogodilo,
- „nestaju” mu stvari (pernica, pribor, knjige...) ili su pocijepane,
- traži dodatni novac za nešto u školi ili dodatni džeparac (a može početi i da krade od roditelja ili drugih članova porodice),
- gubi interes za školu i školske aktivnosti, a nekad slabi i školski uspjeh,
- bira neki „nelogičan” put do škole i kad se vraća kući,
- odbija da ide u školu ili ga pred odlazak boli stomak, glava, povraća,
- želi da ponese u školu nešto čime se može odbraniti (nož ili sl.),
- djeluje usamljeno, ima jako malo prijatelja ili ih uopšte nema, ne pozivaju ga na rođendane i druženja. Nekad takva djeca, kada primijetite da su usamljena, govore da su svi „glupi”, da im nije stalo do njih, kako bi se utješila i prikrila odbačenost.

Djeca koja trpe zlostavljanje nerado i nevoljno govore o tome što im se događa, uprkos brojnim kampanjama protiv nasilja. Podaci pokazuju da se djeca nižih i ona u završnom razredu najviše povjeravaju odraslima.

Čini se da djeca nižeg uzrasta prirodno očekuju od odraslih pomoć i ne smatraju da bi trebalo sama da se odbrane, pa im je lakše i prirodnije da kažu odraslima šta im se dešava. No, ohrabrujuće je to što djeca, kada dođu u pubertet, otvorenije govore odraslima što se događa. Ovo je vjerovatno rezultat činjenice da se sve više koriste novostečenim socijalnim i komunikacijskim vještinama u zastupanju svojih prava na život bez nasilja, bez osjećaja da je to što su mete nečijeg nasilja – njihova greška. Ovo govori o velikom značaju uspostavljanja javnog vrijednosnog okvira protiv nasilja.

Međutim, djeca koja se nikome ne povjeravaju i ne traže pomoć čine to iz razloga što je trpljenje zlostavljanja samo po sebi ponižavajuće i posramljujuće, pa im je o nečemu čega se stide teško govoriti. Osim toga, djeca koja trpe zlostavljanje često misle da su to na neki način i zaslužila ili da su kriva i loša, jer se ne mogu odbraniti, pogotovo ako ih druga djeca isključe. Ona, takođe, ne vjeruju da ih odrasli mogu zaštititi jer se nasilje najčešće događa izvan vidokruga odraslih (u školskim prostorima gdje nema odraslih i na putu od kuće do škole i nazad). Ponekad se i boje da će ih odrasli kritikovati zbog toga ili da neće uspjeti da zaustave nasilje pa će im onda biti još teže, jer će im se nasilnici svetiti zato što su prijavljeni. Oni koji se ponašaju nasilno, po pravilu, svakako prijete žrtvama da će im biti još gore ako nekome nešto kažu.

Zbog svega toga, djetetu koje trpi zlostavljanje treba pomoć odraslih, i to dvostruka:

- da odrasli nadziru kako do nasilja ne bi došlo, ali i
- da mu daju podršku u jačanju samopoštovanja i usvajanja vještina zastupanja sebe.

Djetetu naročito treba podrška roditelja u jačanju osjećanja vlastite vrijednosti, oslanjanja na sebe, zastupanja sebe i umijeća da se nosi sa svijetom u kojem živi.

Stvarno rješenje je rad s djecom na razvoju njihovih kompetencija, posebno u socijalnim vještinama, kao i u razvoju samopoštovanja i povjerenja u sebe. To je dugotrajan proces, ali vrijedan truda.

Kako roditelji mogu pomoći djetetu koje trpi zlostavljanje?

*Bilo koje dijete može
postati žrtva.*

*Nažalost, ona djeca
koja trpe često misle da
je to zato što s njima
nešto nije u redu ili je
neka njihova osobina
neprihvatljiva.
To nije istina.*

Roditelji mogu pratiti promjene u raspoloženju i ponašanju djeteta u skladu sa znacima koje smo ranije naveli. Ako primijetite neke od tih znakova, a dijete se izmotava dajući objašnjenja, nemojte odmah pritiskati, nego pitajte kako mu/joj je u školi, gdje i kako provodi vrijeme tokom odmora, kuda i s kim ide u školu i iz škole, ima li u školi slučajeva nasilja i zlostavljanja, ko su akteri, kako reaguju druga djeca, zna li za to nastavnik/ca, odjeljenjski starješina. Kad pokažete kako vam je pitanje nasilja u školi važna tema i kako o njoj možete mirno i staloženo razgovarati, povećavate vjerovatnoću da vam dijete bez prikrivanja ili pretjerivanja ispriča što mu se događa.

Ono što predlažemo jeste da tada primijenite jednostavno slušanje kojim ćete djetetu pokazati saosjećanje. Takva podrška može smanjiti bol i potištenost. Dajte djetetu dovoljno vremena da vam ispriča sve – njemu to nije lako, pa ako ga prekidate s komentarima, ljutnjom i svojim emocijama, ometaćete ga u tome.

Što ne pomaže?

- Nikako ne pomaže reći djetetu da je to problem djeteta koje zlostavlja i da sa tim djetetom nešto nije u redu. A ne pomaže ni reći da je svijet takav, da će uvijek biti takvih ljudi i da mora naučiti da se nosi s tim (to je tačno, ali u ovom trenutku ne pomaže). Takođe, ne treba mu ni reći da „ne uzima to k srcu“, da „mora ojačati“. Ove poruke će djeca čuti i razumjeti kao: „čuti i trpi“ (i svijet je gadno mjesto), a ne kao podršku u pronalaženju načina da se s time nose. Osim toga, ovakav savjet nije djelotvoran, posebno kada je riječ o grupi djece koja zlostavljaju.
- Često djeci kažemo da ne obraćaju pažnju na „nasilnika“ i ne pokažu da su povrijeđena. To je ponekad korisno, ali u slučaju zlostavljanja neće pomoći. Osim toga, lako je reći ne obraćaj pažnju, ali teško je to učiniti, pogotovo ako je riječ o fizičkom nasilju, a djeca koja zlostavljaju su po pravilu jača. Da je dijete moglo ignorisanjem nešto postići, ne bi bilo u nevolji i tražilo pomoć.
- Nije dobro reći da vrati „milo za drago“ – to ga može dovesti u još veću nevolju, ne samo zato što su djeca koja zlostavljaju jača, nego i zato što time i ono krši vrijednosti i pravila koja smo u školi dogovorili i koja njegujemo – pa će i ono snositi predviđene

*1 ovdje vrijedi princip
– bolje je da dijete sâmo
nešto učini za sebe –
na primjer da se okruži
djecom, a ne odraslima.
Naravno, ukoliko i kad
god je to moguće.*

posljedice. Tako ga guramo da i ono postane nasilno, a protiv toga se borimo i zalažemo.

- Takođe, ne pomaže ni previše zaštitničko postupanje, kao što je na primjer reakcija: „*Ne brini, ja ću te čuvati. Ne moraš ići u školu.*” Ili: „*Ja ću poći u školu i dovesti ih u red.*”

Što pomaže u trenutnoj situaciji?

Evo nekih savjeta o tome kako da razgovarate s djetetom i kako da razumijete što se događa s njegove tačke gledišta:

- Pitajte i ustanovite što se tačno događa i kako se dijete povodom toga osjeća i kako izlazi na kraj sa tim.
- Savjetujte mu što sve može preduzeti u takvoj situaciji. Ponekad jasno i uvjerljivo zastupanje sebe, koje nije pretjerano emotivno, može zaustaviti nasilje. Provjerite osjeća li se dijete spremnim za takvu promjenu u ponašanju i vježbajte s njim ako treba. Uvijek je bolje ako djeca uz podršku mogu učiniti nešto sama za sebe. Međutim, ako se dijete ne osjeća spremno, ovakvo podučavanje i vježbu treba ostaviti za kasnije, kada se nasilje zaustavi. Ako je riječ o situacijama koje nijesu izazvale preveliki emocionalni doživljaj ili povrijeđivanje, možete ga podučiti da hladno pogleda dijete koje mu se ruga, ponosno okrene glavu i ode. Oni koji zlostavljaju vole da u očima vide svoje žrtve strah i povrijeđenost pa, kad toga nema, možda će odustati. Još je bolje ako mogu uvjerljivo reći: „*Makni se!*” ili: „*Dosadan si!*” ili: „*Prestani!*” i okrenuti se i otići.
- Istražite s djetetom što dovodi do nasilja. Rijetko, ali ipak se događa, da djeca – mete provociraju druge dosađivanjem ili iritiranjem, pa mogu naučiti da to više ne rade.
- Ponekad je mudro raspraviti s djetetom o tome koja mjesta treba izbjegavati i eventualno pored kojih odraslih može da se nađe u kritičnim situacijama i trenucima. Na primjer, savjetujte dijete da se uvijek drži druge djece ili odraslih. Neka bude u blizini dežurnog nastavnika/nastavnice tokom odmora, umjesto da sjedi u učionici. Podržite ga ili, ako treba, vi pomognite u dogovorima oko toga s kim ide i s kim se vraća iz škole. Razmotrite gdje se može skloniti

ako bude napadnuto na putu do škole (u nekoj prodavnici, u komšiluku i sl.). Djeca koja vole da zlostavljaju po pravilu traže usamljenu djecu. I ovdje vrijedi princip – bolje je da dijete samo nešto učini za sebe i da se okruži djecom nego odraslima - ako je to moguće. Ako ne, onda je važnije da ima podršku odraslih nego da se nasilje nastavi. U načelu, u takvim situacijama druga djeca mogu biti bolji učitelji i treneri primjerene reakcije nego odrasli, jer ona znaju način komuniciranja među vršnjacima, prirodnije su, a i pomoć je manje vidljiva.

- Ohrabrite ga da dežurnom nastavniku/nastavnici i odjeljenjskom starješini (ili barem prijateljima) kaže, prijavi što se događa prije nego što problem postane još teži i ozbiljniji. Objasnite mu razliku između tužakanja i prijavljivanja (cilj tužakanja je dovesti nekoga u nevolju, a prijavljivanja da spriječi nevolju – o toj razlici govorimo i u školi).
- Napravite realnu procjenu ozbiljnosti zlostavljanja i planirajte sljedeće korake u skladu s tim.
- Ukoliko dijete odbija da razgovara s odjeljenjskim starješinom, a vi procjenjujete da je situacija ozbiljna i ne daje prostora da dijete vježba samozastupanje (kad mu se ne ide u školu, stalno je potišteno, ne može se koncentrisati, ima poteškoća sa spavanjem, žali se da ga nešto boli ili je često bolesno i, naravno, kad vam ispriča o događaju koji je zaista opasan), predložite da zajedno pođete u školu. Ako i to odbije, dogovorite se za sastanak s odjeljenjskim starješinom u školi i obavijestite ga/je o činjenicama koje ste saznali.
- Uvjerite dijete da ćete s odjeljenjskim starješinom razgovarati povjerljivo i da on/a neće otkriti da je dijete izvor informacija. Ako se dijete jako boji osvete, umanjivaće događaj pa je važno da mu kažete kako je u takvim situacijama intervencija odraslih nužna da bi se problem riješio, kako je to previše ozbiljno da se razriješi samo od sebe ili samo uz pomoć druge djece. Kažite mu što tačno namjeravate da učinite, s kim ćete razgovarati i do razumne mjere uvažite njegove primjedbe, brige i ideje. U tom trenutku je jednako važno sačuvati djetetovo povjerenje, kao i zaustaviti nasilje.
- Budite mirni i staloženi dok razgovarate s djetetom, a kada kasnije odete u školu, budite isti takvi, ali i odlučni. **Ako dijete vidi da ste se jako uznemirili, "izgubili glavu" i krenuli da optužujete sve redom ili**

ako vidi da ste jako uplašeni i potišteni, umanjivaće i skrivati cijelu istinu i osjećaćete se još bespomoćnije i krivlje, pa mu tako nećete pomoći.

- Više se usmjerite na to da se nasilje zaustavi nego da se počinitelji strogo kazne (i imajte na umu, kao što će vašem djetetu trebati vremena da nauči da zastupa sebe i adekvatno se druži s vršnjacima, tako će i djetetu koje se ponaša zlostavljajući trebati vremena da nauči da na prihvatljiviji način zadovolji svoju potrebu za vrijednošću i moći).
- U razgovoru s odjeljenjskim starješinom (ili stručnom osobom) jasno saopštite činjenice o tome što se djetetu događa, čime ga plaše i povrjeđuju, ko to radi, što je dijete (i vi) dosad preduzelo/i u pokušaju da se riješi problem i zaustavi nasilje, što vi i dijete procjenjujete da bi pomoglo u nastaloj situaciji. Škola možda neće uvažiti sve vaše prijedloge i imaće neke svoje procedure i postupke, ali je važno da im vi kažete svoje viđenje, jer time im možete uveliko pomoći da bolje sagledaju što se sve može učiniti.
- Važno je da prilikom odlaska u školu zatražite od odjeljenjskog starješine i odgovornih da preduzmu korake kako bi se nasilje zaustavilo. Školi treba dati vremena da nešto napravi u vlastitoj zabrinutosti i uznemirenosti važno je ne vrijeđati i optužiti školu, ali i istrajati na tom zahtjevu.
- Preporučljivo je znati da Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju („Sl. list RCG“, br. 64/02, 31/05, 49/07, „Sl. list Crne Gore“, br. 04/08, 21/09, 45/10, 45/11) u članu 9a koji se odnosi na zabranu diskriminacije propisuje da „u ustanovi nije dozvoljeno fizičko, psihičko i socijalno nasilje; zlostavljanje i zanemarivanje djece, i učenika; fizičko kažnjavanje i vrijeđanje ličnosti, odnosno seksualna zloupotreba djece i učenika ili zaposlenih i svaki drugi oblik diskriminacije“. Takođe, Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju („Sl. list RCG“, br. 64/02, 49/07, „Sl. list Crne Gore“, br. 04/08, 21/09, 45/10 i 45/11 u članovima 66 i 67 propisuje vaspitne mjere).

Zadatak roditelja jeste da zadovolje dječije potrebe (za sigurnošću, zaštićenošću, pripadanjem, ljubavlju, poštovanjem), ali ne i sve želje (za sladoledom, lego-kockama, kompjuterskim igricama, i sl.).

Što pomaže zdravom razvoju samopouzdanja i samopoštovanja?

- Pričajte s djetetom o nasilju i zlostavljanju. Pomozite mu da razumije suštinu nasilja i zlostavljanja, uopšte takve pojave u društvu. Zatim, pomognite mu da sam čin zlostavljanja ne doživi lično – kao da je ono loše i krivo zbog toga (filmovi, priča i situacija iz života mogu biti povod za to, kao npr. bajka *Pepeljuga*, za djecu nižeg uzrasta).
- U situacijama u kojima je dijete frustrirano i neuspješno u nečemu što radi, pa mu je teško, podržite ga da izdrži neprijatna osjećanja, da „stisne zube” i istraje. Recite mu da će se mnogo bolje osjećati nakon uspjeha, da će sve biti „slađe” i da će biti ponosno na sebe. To takođe podrazumijeva da se vi suzdržite od toga da ga „spašavate” čim mu je teško. To, za početak, mogu biti sasvim male i obične stvari, kao što su vezivanje pertli na cipelama, slaganje komplikovanih oblika od kocaka ili rješavanje nekog zadatka iz matematike. Nakon toga, možete isto primijeniti u situacijama djetetovih poteškoća u međuljudskim odnosima.
- Nemojte udovoljavati svim djetetovim željama čim se one pojave ili samo naslute. Zadatak roditelja jeste da zadovoljavaju sve dječije potrebe (za sigurnošću, zaštićenošću, pripadanjem, ljubavlju, poštovanjem), ali ne i sve želje (za sladoledom, lego-kockama, kompjuterskim igricama i sl.). Iz životnog iskustva znamo da što se duže i istrajnije želi nešto, to je veće zadovoljstvo kada se to postigne i ispuni. Istovremeno dok vas dijete moli i uvjerava koliko nešto želi, ono će vježbati da zastupa sebe.
- Podstičite djecu i dopustite im da rade sama sve što mogu ili što nije opasno. Hrabrite ih ako ne uspiju ili ako pogriješe i recite im da je normalno da u početku bude teško i da se griješi, ali da je to put da postanu vještiji. Takođe im dopustite da zajedno s vama rade nešto što je korisno domaćinstvu, porodici i drugima. Ohrabrite dijete da se druži s mirnom i prijateljski nastrojenom djecom u školi. Uključite ga u neke vanškolske aktivnosti koje ga vesele i u kojima je uspješno. Ponekad je djecu dobro uključiti tamo gdje su vršnjaci ili čak i mlađa djeca, kako bi stekla dobra iskustva u druženju.

- Predložite djetetu da se bavi nekim sportom. Djeca koja mogu postati mete zlostavljanja, po pravilu, nijesu sklona grupnim sportovima gdje se traže grubost i agresivnost. Međutim, ima mnogo individualnih sportova ili sportova gdje nema direktnog fizičkog kontakta, na koje će lakše pristati. Ako se ne želi uključiti na neki kurs ili u sportski klub, razmotrite mogućnost da zajedno idete na trčanje. Ovo je posebno važno za dječake jer su oni, po pravilu, fizički slabiji ili sitniji od prosjeka svojih vršnjaka. Osjećaj fizičke snage može bitno podići samopouzdanje i pomoći im da se nose s vršnjačkim nasiljem. Uključite svoje dijete u planiranje i dogovaranje aktivnosti koje namjeravate da preduzmete. Ako to ne učinite, rizikujete da pokvarite odnos povjerenja sa svojim djetetom i ono će prestati da vam govori što se događa – a to će ga dovesti u veću nevolju i usamljenost.
- Mudro je odoljeti porivu da „sredite račune” direktno s djetetom koje zlostavlja ili s njegovim roditeljima. To, po pravilu, čini gore vašem djetetu, a školi otežava vaspitni rad. Izuzetno, ako u posebno komplikovanim i teškim situacijama škola nije reagovala i preduzela mjere za sprečavanje nasilja ili one nijesu djelotvorne, umjesto da uzmete „stvar u svoje ruke” – možete obavijestiti policiju.

*Ne pomaže ni previše zaštitničko postupanje, kao što je na primjer reakcija:
„Ja ću otići tamo i dovesti ih u red!”*

Dijete koje zlostavlja drugu djecu

Pisali smo o tome da postoje mnogi razlozi koji utiču na to da se djeca ponašaju nasilno. Zajedničko svim oblicima zlostavljačkog ponašanja je to da se ta djeca, po pravilu, ne brinu o onima koje povrjeđuju, ne pitaju se kako im je i ne saosjećaju s njima. Nadalje, to su djeca koja nemaju dobro razvijenu sposobnost saosjećanja (što je jedan od četiri elementa emocionalne inteligencije). U suštini, ona uživaju u tome što rade, zadovoljna su i raduju se kada vide strah i poniženost u očima djeteta koje zlostavljaju i kad uspostave osjećaj nadmoći i kontrole nad njim. Ponekad će, opravdavajući se pred sobom i drugima, reći da su ta djeca to i zaslužila.

Kada djeca zlostavljaju, po pravilu, misle da se **dobro zabavljaju, posebno ako se udruže s drugima** u grupu. Čini se da nijesu u potpunosti svjesna povrede koju čine drugima i lične odgovornosti za to, jer se povode za grupom ili odobravanjem drugih.

Neka djeca koja zlostavljaju drugu djecu i **sama su povrijeđena** (nekad zbog lošeg odnosa s drugima, po pravilu s odraslima, u sportskom klubu, kod kuće ili drugdje) pa svoju muku pokušavaju utješiti ponašajući se isto tako i prema drugima. Nekad se toj djeci iskustvo poniženja i ugroženosti, koje im se dogodilo u djetinjstvu, ureže u sjećanje, pa kad porastu toliko da mogu prema drugima biti nasilni i uspostaviti kontrolu, to i čine. U ovu grupu razloga spada i doživljena trauma ili više njih. Neka djeca zlostavljaju jer im se drugi dive kada „šefuju“, zbog toga se osjećaju dobro i sigurni su da tada njih niko neće zlostavljati.

Ponekad su (ali ne uvijek) takva djeca **impulsivna** i ne mogu dobro kontrolisati svoju ljutnju. Nedostaju im socijalne vještine za dobre međuljudske odnose, iako su mudra i manipulativna. Po pravilu su socijalno vještija od svojih vršnjaka, ali im nedostaje vještina stvaranja bliskosti i povjerenja u druge.

Ponekad djeca zlostavljaju jer žele **„da poravnaju odnose“** s nekim. To može biti dijete koje im je bilo prijatelj, pa su se posvađali ili povrijedili jedno drugo, ili mu nešto zamjeraju pa se tako iskaljuju.

I na kraju, treba reći da u našoj kulturi još uvijek nailazimo na one roditelje koji **podstiču ovakvo ponašanje** svoje djece, jer vjeruju da će tako bolje proći u životu. Neće puno pomoći ako roditeljima koji gaje takvo uvjerenje ukažemo da to baš i nije istina, da je ovo ponašanje rizično, da na kraju takve igre samo najjači imaju kontrolu, a ostali stradaju usput i da prividna nadmoć djeteta može skupo da košta. Možda je bolje „hladne glave“ iznijeti podatke svjetskih istraživanja koji predstavljaju rezultate praćenja razvoja djece koja su zlostavljala u djetinjstvu.

Što djetetu koje zlostavlja donosi takvo ponašanje – kratkoročno?

Iako su djeca koja zlostavljaju nešto manje omiljena među vršnjacima (jer ih se boje i biraju da budu u dobrim odnosima s njima), ona ipak rijetko uspijevaju da održe duža, iskrena, lojalna i prisna prijateljstva. Po pravilu, nijesu dobri učenici/učenice, nijesu omiljeni među nastavnicima/nastavnicama jer su, najčešće, i prema njima neprijatni i provociraju ih.

Što djetetu koje zlostavlja donosi takvo ponašanje – dugoročno?

Zlostavljačka ponašanja vode ozbiljnijim prekršajima i kriminalnim aktivnostima u mladosti. Podaci pokazuju da je do 27. godine života 60% ove djece osuđeno zbog nekog prekršajnog ili krivičnog djela, a 40% i više puta. Takva djeca, takođe, sklonija su uzimanju droga i alkohola, u odnosu na prosjek svoje generacije.

Djeca koja zlostavljaju nijesu naučila da saosjećaju s drugima, da budu kooperativna i odgovorna kao pojedinci. Među njima ima vrlo nesrećne djece, pa je važno naučiti ih i podržati da razviju osobine i vještine koje im nedostaju. Svaki napredak u tom smjeru smanjuje kriminalitet u budućnosti, odnosno pomaže djeci koja zlostavljaju i cjelokupnoj zajednici. Naravno, za svako dijete važno je otkriti razloge zbog kojih zlostavlja, jer to omogućava i roditeljima i nastavnicima/nastavnicama da ga lakše i preciznije podrže u razvoju sposobnosti i vještina koje mu nedostaju.

Međutim, razlozi zbog kojih je dijete nasilno nikad ne opravdavaju samo postupanje.

Djeca koja se ponašaju nasilno, najčešće, imaju neke ili sve od ovih osobina: impulsivna su, nagla, ne nose se dobro s frustracijama i odlaganjem svojih zahtjeva, agresivna su (često i prema nastavnicima/nastavnicama i roditeljima); nemaju dobro razvijenu sposobnost saosjećanja, imaju osjećaj da svijet oko njih nije spokojno i sigurno mjesto i zbog toga imaju želju za vladanjem i moći, naglašenu potrebu za nekom vrstom koristi (kao dokaz da su moćni i uvaženi). Po pravilu imaju pozitivno mišljenje o sebi, a dječaci su fizički jači od prosjeka. Dakle, i ovdje imamo kombinaciju određenih urođenih osobina i životnih okolnosti. Neka od ove djece su rasla u teškim i traumatičnim okolnostima.

Međutim, u ovoj grupi nalaze se i djeca čiji su se roditelji vrlo dobro brinuli o njima u pogledu hranjenja, zdravlja, materijalnih dobara i različitih slobodnih aktivnosti. Ali, oni su više bili usmjereni na to da sve bude dobro i „kako treba”, a manje na to kako je djetetu, kako se osjeća i što su njegove unutrašnje potrebe, dakle manje su saosjećali sa svojom djecom. I ovi roditelji su se nadali da će takvom brigom i pažnjom njihovo dijete „ispasti” srećno i zadovoljno, ali je „ispalo” drugačije. Kada kažemo da roditelji nijesu pokazivali dovoljno saosjećanja, važno je da naglasimo da to nikako ne znači nedostatak ljubavi. Cijela naša kultura nije naklonjena osjećanjima, njihovom izražavanju, a pogotovo onim neprijatnim. Po pravilu djeci govorimo: „Ajde, nećeš valjda da plačeš, nijesi beba” ili: „Nemaš se čega bojati” ili: „Prestani već jednom da se duriš” ... Čak ni prijatna osjećanja nijesu pretjerano dobrodošla, pa kad se neko jako veseli i skače od zadovoljstva često kažemo: „Ajde dobro, što si se sad toliko raspametio/la!” Nadalje, s ljutnjom i prigovaranjem, po svemu sudeći, najbolje stojimo. I zato često strah, tugu i brigu upakujemo u ljutnju i tako ih izrazimo drugima. Po iskazima roditelja djece koja zlostavljaju, znamo da oni u porodici ne njeguju tople odnose, teško međusobno dijele osjećanja, posebno nježnosti, ne njeguju prisnost.

Kada govorimo o postupcima prema djeci, nalazimo dva obrasca: jedna grupa roditelja su prilično popustljivi i nedosljedni u disciplinovanju i nadgledanju svoje djece, pa kad djeca „prevrše mjeru” (jer jasno ne poznaju granice), reaguju impulsivno, nekad i agresivno/nasilno, a druga grupa su vrlo strogi i principijelni u disciplinovanju, skloni kažnjavanju djece, često i fizički.

Znaci koji mogu ukazati na to da je dijete sklono nasilnom ponašanju

- Dijete ima jaku potrebu da dominira i potčinjava druge sebi (drugare, braću i sestre u igri), često je uporno i prijeti dok ne „istjera stvari po svome”.
- Uznemirava braću i sestre ili djecu iz susjedstva.
- Hvali se i priča o svojoj stvarnoj ili zamišljenoj nadmoći nad drugom djecom.

- Temperamentno je, impulsivno i lako se razljuti; teško se nosi s frustracijama, teško poštuje pravila, ne podnosi nepredviđene situacije i kašnjenja/odlaganja.
- Vara, ne govori uvijek istinu, snalazi se i manipuliše.
- U odnosu s odraslima (roditeljima i nastavnicima/nastavnicama, sportskim trenerima i sl.) sklon je neslaganju, prepirci, negodovanju (uvijek ima nešto da doda, ospori, dokaže), ponaša se odbrambeno i ponekad agresivno.

Ako djeca prekrše granice (što naravno čine jer su djeca i tek uče), onda im dajemo mogućnost da nekom svojom aktivnošću obnove narušene vrijednosti.

Na taj način naglašavamo njihovu odgovornost za vlastito ponašanje i nudimo im priliku da sebi i drugima pokažu kako mogu bolje.

Kako roditelji mogu pomoći djetetu koje zlostavlja?

Pazite da posljedice ne
budu ponižavajuće.

Iako je većina djece koja zlostavljaju impulsivna, svadljiva, nagla i sklona nadmetanju kod kuće, u školi i drugdje, postoji manji broj djece koja su kod kuće mirna i zatvorena, ali su u školi nasilna i obratno (u školi su mirna i zatvorena, a kod kuće su nasilna i agresivna). Zato vijest da dijete zlostavlja u školi može iznenaditi roditelje.

Roditelji djece koja se ponašaju nasilno treba pažljivo da razmotre zašto se dijete tako ponaša, a u tome im mogu pomoći prethodno opisani razlozi. Važno je da roditelji **ne zaključe kako njih treba optužiti, jer su krivi/odgovorni za postupanje svoje djece** (posebno one nešto starije), odnosno da treba da se iskupljuju i izvinjavaju zbog djetetovog ponašanja. Istovremeno, važno je da se sami upitaju jesu li se ikad oni prema nekome ponašali nasilno i da li dijete oponaša elemente njihovog ponašanja ili ponašanje drugog odraslog koji im je uzor. Razmotrite osjeća li se dijete poniženo i obespravljeno od strane nekoga kod kuće, u sportskom klubu ili drugdje, pa zbog toga želi da povrijedi druge. **Bez obzira na razlog i povod, čak i ako djeca misle kako je to samo dobra zabava, roditelji moraju jasno da izraze svoje neodobranje i da zahtijevaju da se prestanu tako ponašati.**

Nastavnici/nastavnice često pozivaju roditelje ove djece da pomognu da se poboljša situacija. Veliko je iskušenje da roditelj ne upadne u negiranje, odbranu i opravdavanje djeteta. Mnogo je bolje da se **usredsredi na ponašanje koje treba promijeniti**, prvenstveno radi dobrobiti vlastitog djeteta, ali i sve druge djece u školi. Umjesto pridika, vikanja i kritikovanja djeteta zbog takvog ponašanja, mnogo je bolje da mirno i toplo izrazi brigu za ono dijete koje je trpjelo njegovo ili njezino nasilje i čvrsto i dosljedno traži od svog djeteta da takvo postupanje ne ponovi.

Što pomaže u trenutnoj situaciji?

- Shvatite problem ozbiljno. Ne dopustite sebi da negirate problem ili umanjujete ozbiljnost situacije tako što ćete se tješiti riječima da će “dječaci uvijek biti dječaci”, da su rujanje, tuča i grubo ophođenje samo neslana šala ili prirodni dio odrastanja.
- Saslušajte pažljivo dijete i usredsredite se da saznate činjenice, a ne njegove interpretacije. Ako kaže: “Ma samo sam htio da ga malo uplašim i to je sve”, pitajte što je tačno rekao i učinio drugom

djetetu, gdje, koliko puta, koliko to dugo traje itd. Djeca sklona zlostavljanju dobra su u manipulisanju odraslima i mogu vrlo vješto uobličiti priču tako da ispadnu nevinna, svaljujući krivicu na nekog drugog ili prikrivajući da su to radila namjerno, prikazujući situaciju kao sticaj slučajnih okolnosti.

- Ova djeca, po pravilu, negiraju da se išta dogodilo, sve dok to mogu. Međutim, u školi su pojačana dežurstva i nadgledanja učitelja/učiteljica, nastavnika/ca, ali su i drugi/e učenici/učenice podstaknuti da govore o slučajevima nasilja, tako da su mnoga ovakva ponašanja evidentirana u školi. Recite djetetu da mu ne čini dobro to što prikriva i negira svoje ponašanje, nego ga to dovodi do još teže pozicije.
- Detaljno razmotrite bilješke koje postoje u školi jer vam to može pomoći da ustanovite da li postoji neko “pravilo” u nasilničkom ponašanju djeteta, da lakše spriječite ponavljanje postupaka, bolje razumijete zbog čega se to događa.
- Ukoliko niste sigurni kako da se u ovoj situaciji ponašate, potražite stručni savjet u školi ili u nekoj drugoj stručnoj službi ili ustanovi.
- Izuzetno je važno da u svim razgovorima s djetetom (i drugima) smatrate dijete odgovornim za vlastito ponašanje. Nemojte na sebe preuzimati njegovu krivicu i odgovornost i nemojte pred njim tražiti izvinjenja za takvo postupanje.
- Jasno djetetu dajte do znanja da nasilno ponašanje smatrate vrlo ozbiljnim problemom i da ga ubuduće nećete tolerisati. Jasno zatražite da odmah prestane sa svim nasilnim aktivnostima.
- Recite mu/joj da ćete budno motriti njegovo/njeno ponašanje, biti u kontaktu s nastavnikom/odjeljenjskim starješinom. Naravno, budite dosljedni i to učinite.

Nemojte prijetiti i kažnjavati u afektu...

To učvršćuje dijete u uvjerenju da se snagom i nadmoći mogu kontrolisati drugi.

Što pomaže u razvoju nenasilnog ponašanja?

Mnoga djeca neće uspjeti da odmah i u potpunosti promijene svoje ponašanje. Za razvoj boljih i konstruktivnijih načina da se dijete osjeća jako i moćno potrebno je vrijeme. Za uspostavljanje vrijednosti uvažavanja i poštovanja drugih, naročito saosjećanja, doživljaja da je svijet mirno i spokojno mjesto, potrebno je još više vremena i dobrih iskustava u međuljudskim odnosima. Naime, poteškoća u pružanju podrške djeci koja zlostavljaju je u tome što njihovo nasilno ponašanje, osim osjećanja zabrinutosti, izaziva ljutnju ne samo kod drugih nego i kod roditelja. Kod onih koji nijesu roditelji djeteta nastaje potreba da se odbrane od takvog ponašanja. Tada pribjegavaju pridikama i kaznama, često ponižavajućim, da bi djetetu pokazali da nije toliko moćno i jako. Znači, djetetovo nasilno ponašanje, zapravo, izaziva nasilje drugih. Često smo svjedoci izjava da „nasilnike treba” strože kazniti, čime nastaje začarani krug agresije. Nažalost, to nije uspješna metoda, posebno sa djecom. Izražavanjem nadmoći odraslih i kažnjavanjem još više se kod djece produbljuje uvjerenje da je nadmoć bitna i da se njome mogu kontrolisati drugi.

Ova djeca su, dugoročno gledano, u većoj nevolji od one koja trpe nasilje – pa im treba pomoć i podrška za drugačiji smjer razvoja (ovim nikako NE umanjujemo patnju zlostavljane djece, nego želimo da upozorimo na dugoročne negativne posljedice nepružanja podrške djeci koja zlostavljaju – posljedice po njih same, po njihove bližnje i društvo u cjelini). S njima treba raditi na kontroli impulsivnosti, razvoju saosjećanja, a to se ne može bez saosjećanja s njima. Zatim, njima je važno postaviti jasne i pravedne granice, učiti ih da je svijet, ako poštujemo granice, sigurno i prijateljsko mjesto. Jasno je da ona ne mogu povjerovati da je svijet takvo mjesto ako im ne omogućimo iskustvo. Naravno, za ovako dalekosežne promjene potrebno je potražiti pomoć stručnjaka, kako za djecu tako i za njihove roditelje.

Upravo zato školski program „Škola bez nasilja – sigurno školsko okruženje” polazi od uspostavljanja odjeljenjskih i školskih vrijednosti, pravila i posljedica, kako djeca koja zlostavljaju ne bi imala osjećaj da su kažnjena, nego da (kao sva druga djeca) snose posljedice koje su unaprijed dogovorene (kao pravila igre). Na taj način im se pokazuje da se u spoljnom svijetu poštuju uspostavljene i pravedne granice. Ako djeca prekrše granice (što naravno čine jer su djeca i tek uče), onda im dajemo mogućnost da nekom aktivnošću obnove narušene vrijednosti. Zahvaljujući tome naglašava se djetetova odgovornost za

ponašanje i nudi mu se prilika da sebi i drugima pokaže kako može bolje. Zato predložimo:

- Uspostavite vrijednosti, pravila i posljedice za njihovo kršenje i kod kuće i pridržavajte ih se svi. Vodite računa da posljedice ne budu ponižavajuće, već poput: oduzimanja nekih pogodnosti (gledanja televizije, igranja kompjuterskih igrica, smanjivanja džeparca i sl.) ili izvršavanja nekih zaduženja korisnih za sve ukućane (takvih poslova kod kuće uvijek ima napretek).
- Ako i vi i škola istrajete u primjeni posljedica za kršenje pravila i mogućnosti obnove prekršenih vrijednosti, vjerovatnoća da će dijete uspjeti da promijeni svoje ponašanje značajno će se povećati. Važno je da u tome budete dosljedni i istrajni.
- Razgovarajte više sa svojim djetetom o tome gdje, s kim i kako provodi svoje slobodno vrijeme. Upoznajte se s onima s kojima se druži i ako vam se čini da je zapalo u „loše društvo“, ograničite mu vrijeme koje provodi s njima.
- Provodite više vremena s djetetom radeći ono što i vas i dijete raduje ili što je korisno za porodicu, na način da od njega zatražite pomoć (a ne po kazni).
- Pohvalite dijete kada se ponaša u skladu s pravilima, kad je miroljubivo i brižno prema drugima.
- Učite ga da pregovara o svojim potrebama i željama na pošten način, nemojte pristati na pritiske i ucjene, ali se i vi suzdržite od njih. Pregovarajte tako da dijete može samo odlučiti što hoće i što može da ponudi ili učini kako bi dobilo ono što želi.

Roditelji djeluju zajedno s nastavnicima

Važno je da roditelji i nastavnici/nastavnice sarađuju na smanjenju nasilja u školi, svako iz svog ugla i uloge. I to svi roditelji, a ne samo oni čija djeca zlostavljaju i trpe nasilje. Kada svi postanemo osjetljivi na ovu pojavu i odlučno reagujemo, s ciljem da podučimo i odgajimo djecu da bolje poštuju i uvažavaju jedni druge, da se svi osjećaju vrijednima, važnima i moćnima, onda je cilj mnogo lakše dosegnuti.

Često se govori, a i istraživanja su pokazala, kako i mediji donekle utiču na pojavu zlostavljanja načinom na koji prikazuju i opisuju nasilje (ne samo u filmovima), jer podstiču i modeliraju agresivno ponašanje, zbog čega se smanjuje saosjećajnost i osjetljivost na njegovu pojavu. Međutim, istraživanja su takođe pokazala kako, ukoliko su roditelji i škola jasni u svojim stavovima i vrijednostima u odnosu na nasilje, mediji imaju vrlo mali uticaj. Stoga je važno da svi, zajedno s lokalnom zajednicom, uspostavljamo jasne društvene vrijednosti u odnosu na nasilje. Školama i roditeljima ostaje da dalje pokrenu sve izvore i mogućnosti u svojoj lokalnoj zajednici za očuvanje vrijednosti nenasilja i podršku onoj djeci i roditeljima kojima je to potrebno.

1. Ima roditelja koji mogu doprinijeti svojom strukom (psiholozi, pedagozi, ljekari – u radu s djecom i osobljem škole, električari u osvjetljavanju mračnih uglova školskog dvorišta i okruženja, likovnjaci, grafičari, štampari u izradi školskih postera i drugog promotivnog materijala, dramski umjetnici u stvaranju predstave na temu zlostavljanja i sl.) – u zavisnosti od specifičnih uslova u kojima škola radi.

*Program nije obavezan ni za koga –
ni školama, ni stručnjacima, ni građanima.*

On je čin dobre volje.

*Međutim, smatramo da je napredak neminovan ako pokažemo da nam je
svima stalo da se smanji nasilje i odgajanju djece pristupimo primjenjujući
principe međusobnog uvažavanja, poštovanja i ravnopravnosti.*

2. Roditelji mogu zahvaljujući svojim ulogama u lokalnoj zajednici povezati školu s sredinom, npr. sa lokalnim sportskim klubovima i drugim organizacijama koje okupljaju djecu i mlade, lokalnom radio i/ili TV stanicom, novinama, centrom za socijalni rad, domom zdravlja i u tim ustanovama podržati ili/i izvoditi aktivnosti na sprečavanju nasilja.
3. Ima roditelja koji se žele uključiti u timove za zaštitu i praćenje djece na putu od kuće do škole i biti zaštitnici – prijatelji s djecom koja zlostavljaju i djecom koju zlostavljaju.
4. Ima roditelja koji mogu biti most između škole i roditelja čija djeca zlostavljaju ili su zlostavljana, a slabije sarađuju sa školom.
5. Neki roditelji mogu prikupiti ili osigurati sredstva u naturi, uslugama ili novcu, kojima će se podržati izvođenje različitih aktivnosti u prevenciji nasilja u školi. Važno je naglasiti da će ti roditelji biti dio roditeljskih aktivističkih grupa, koje će djelovati u saradnji sa savjetom roditelja i koordinacionim timom programa u školi.

Važno je da roditelji i nastavnici/nastavnice sarađuju na smanjenju nasilja u školi, svako iz svog ugla i uloge. Svi roditelji, a ne samo oni čija djeca zlostavljaju i trpe nasilje.

*Za one koji
žele da saznaju
više, autorka
ove publikacije
preporučuje*

Za roditelje

1. Juul, J. (2006). *Vaše kompetentno dijete*. Pelago, Zagreb

2. Juul, J. (2006). *To sam ja. Tko si ti?* Pelago, Zagreb

3. Juul, J. (1995). *Razgovori s obiteljima*. Alinea, Zagreb

4. Juul, J. (2007). *Znati reći NE mirne savjesti*. Pelago, Zagreb

Serijski knjiga za roditelje koju je napisao jedan od najpoznatijih savremenih porodičnih psihologa i terapeuta. Značajno je to što ove knjige nijesu tipične knjige samopomoći, nego knjige koje roditeljima omogućavaju da razumiju dinamiku odnosa između djece i roditelja, zašto nešto što učinimo i kažemo ima ovakav ili onakav uticaj na dijete. Autor otkriva te „zakulisne“ djelove odnosa zbog kojih se dogodi da nam dijete „ispadne“ onako kako nijesmo htjeli. Prva knjiga je vrlo temeljna i detaljna, a ostale tri su razrada bitnih dijelova prve knjige. Preporučujemo ih svima koji žele razumjeti savremeno roditeljstvo i nov način odgajanja djece – odnosom, a ne autoritetom.

5. Selingman, M. (2005). *Optimistično dijete*. IEP, Zagreb.

Jedna od ključnih knjiga za razumijevanje izgradnje zdravog i na iskustvu utemeljenog samopouzdanja i samopoštovanja djece. Knjiga je namijenjena roditeljima i drugim stručnjacima koji rade s djecom, a u drugom dijelu ima i konkretne vježbe i aktivnosti za rad s djecom. Napisao ju je psiholog koji se četrdesetak godina bavio naučnim istraživanjima o razvoju i koji je provjerena saznanja, uz pomoć vaspitača, uobličio u principe po kojima možemo podići optimistično i samopouzdanje djeteta.

6. Field, E. M. (2004). *Živjeti bez nasilja*, Naklada Kosinj, Zagreb

Priručnik koji ima za cilj pomoć djeci da prevladaju štetne posljedice zadirkivanja i nasilnog ponašanja i steknu znanja i vještine za cijeli život: kako se suočiti sa svojim osjećanjima, kako shvatiti zašto nas zadirkuju i zlostavljaju, kako izgraditi samopoštovanje i postati samopouzdan komunikator, kako pripremiti paket mjera protiv nasilja i razviti mrežu podrške.

7. Middelton Moz, J., Zawadski, M. L. (2003). *Nasilnici*, Timea, Zagreb

Priručnik za prepoznavanje i razumijevanje nasilništva na radnom mjestu, u školi, na igralištu, u vezama, saobraćaju, za snalaženje u suprotstavljanju nasilnicima i u zaustavljanju nasilja.

Za škole i roditelje

8. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Školska knjiga, Zagreb

Opis prvog i najpoznatijeg programa prevencije vršnjačkog nasilja; rezultata istraživanja ove pojave i efekata programa u Norveškoj.

9. Rigby, K. (2006.). *Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti?* Mosta, Zagreb

Sveobuhvatan prikaz pristupa koji se primjenjuje u Australiji, jednog od najcjeljenijih stručnjaka na ovom području. Prvenstveno namijenjen školama, ali je koristan i za razumijevanje nastanka nasilja i zlostavljanja, postupaka za njihovo suzbijanje.

10. Vijeće Europe (2004). *Nasilje u školama – izazov lokalnoj zajednici*. Ibis, Zagreb

Prikaz konferencije Savjeta Europe „Lokalno partnerstvo za prevenciju i borbu protiv nasilja u školama”, koja je odbacila represivne metode, a promovirala prevenciju, medijaciju i međukulturalni dijalog, poštovanje ljudskih prava, inicijativu škola za aktivnosti koje nijesu njihova glavna aktivnost, povezivanje škola s lokalnim zajednicama.

11. Buljan Flander, G., Kocijan Hercigonja, D. (2003). *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*. Marko M Usluge, Zagreb

Priručnik o prepoznavanju i postupanju kod emocionalnog, fizičkog i seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja djece i izloženosti zlostavljanju putem interneta.

12. Bilić, V., Zloković, J. (2004). *Fenomen maltretiranja djece*. Naklada Ljevak, Zagreb

Priručnik za prepoznavanje i pomoć djeci, porodici i školi; sadrži poglavlja o različitim tipovima maltretiranja djece od strane odraslih, maltretiranja među djecom, podizanju nivoa brige o djeci i mladima, pružanju pomoći djeci u porodici i školi, prevenciji nasilja u odnosima između nastavnika/nastavnica i učenika/učenica, sigurnosti porodice i škole, o činjenicama i zabludama o nasilju u porodici i nasilju nad djecom.

Za podršku djeci

1. Slavens, E. (2006). *Nasilništvo – učini nešto prije nego zagusti*. Mosta, Zagreb
2. Slavens, E. (2006). *Neotesanost – učini nešto molim lijepo*. Mosta, Zagreb
3. Slavens, E. (2006). *Ogovaranje – učini nešto prije nego glasina krene*. Mosta, Zagreb
4. Slavens, E. (2006). *Pritisak vršnjaka – učini nešto da ostaneš svoj*. Mosta, Zagreb
5. Slavens, E. (2006). *Svađanje – učini nešto riječ po riječ*. Mosta, Zagreb
6. Slavens, E. (2006). *Tučnjava – učini nešto prije prvog udarca*. Mosta, Zagreb
Serija knjižica – priča, koje na djeci prihvatljiv način opisuju različite vrste zlostavljanja i upućuju djecu na to što mogu da učine da bi izašla na kraj s takvim situacijama.
7. Rundek, M (2005). *Mirko i sedam prigovora; knjiga zagonetka s ljekovitim biljem*. Golden marketing, Zagreb
Knjiga za djecu osnovnoškolskog uzrasta o Mirku kojem su prigovarali i zlostavljali ga; o koracima koji su mu pomogli da se oporavi.

